

22. Blanc A. Some evidence for the ideologies of early man // S. L. Washburn (ed.) *The Social Life of Early Man*. – Chicago, 1961. – 453 p.
23. Leroi-Gourhan, Andre *Treasures of Prehistoric Art*. – New York: Harry N. Abrams, 1967. – 234 p.
24. Stiner M. C. The faunal remains from Grotta Guattari: A taphonomic perspective // *Can.* – 1991. – N32. – P.103–117.
25. Turk I. (Ed) *Mousterian «bone flute» and other finds from Divje Babe I cave site in Slovenia // I Cave Site in Slovenia*. – P.112.
26. Turk M. and Dimkaroski L. Neanderthal flute from Divje babe I: old and new findings // Borut Toškan (Ed) *Fragments of Ice Age environments. Proceedings in Honour of Ivan Turk's Jubilee*. – Ljubljana, 2011. – P.251.

Titov S., post-graduate student of the Department of Religious Studies, Kyiv National Shevchenko University (Ukraine, Kyiv), sergeytitov@gmail.com

Neanderthal religiousness: the arguments for and against

The article provides a comprehensive analyze of pro and contras arguments in favor of presence of neanderthal's religious beliefs in middle and upper paleolith. Author analyses existing hypothesis which were made in anthropology and religious studies on the ground of modern archeological and paleontological findings and revels discussion on the validity of that kind of assumption. The article examines facts that provide evidence in favor of presence of those beliefs and critics against it. Moreover the author analyses the dynamics of changing of reasoning and critics existing hypothesis.

Keywords: Religion of Neanderthals, Paleolithic, Belief.

Титов С., аспірант кафедри релігієзнавства, Київський національний університет ім. Шевченка (Україна, Київ), sergeytitov@gmail.com

Релігійність неандертальця: аргументи за і проти

Розглядаються аргументи на користь обґрунтованості твердження наявності віри і релігійних уявлень у неандертальця в епоху середнього і верхнього палеоліту. На підставі археологічних досліджень і даних сучасної палеонтології, автор аналізує гіпотези, існуючі в антропології та релігієзнавстві, про наявність і характер релігійних уявлень у неандертальця. Розглядаються аргументи, які свідчать на користь наявності вірувань, а також їх критика. Також в статті аналізується динаміка зміни аргументації і критики існуючих гіпотез.

Ключові слова: релігійність неандертальця, палеоліт, вірування.

* * *

УДК 261.7

Мелехова О. С.,
пошукач кафедри культурології, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), 2609melehova@ukr.net

ЦЕРКВИ І ПРОЦЕС ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Зародження Європейського союзу як політичного та соціокультурного простору зумовило новий виток розвитку церковно-державних відносин. Інституції Європейського союзу систематично захищають свободу совісті, зокрема борючись із залишками домодерних привілеїв церков. Разом із тим церква, яка поставала наднаціональним та наддержавним утворенням увійшла у рівнозначний діалог із Європейським союзом, стала впливовою силою у наднаціональному та наддержавному дискурсі. У підсумку цього, збереження сепаративної моделі церковно-міждержавних відносин, тісно пов'язаної з виразним соціальним партнерством на міжнародній арені, позаяк у даному контексті церква могла стати представником інтересів, які виходили за межі державних, оскільки релігійні ідентичності об'єднували людей за допомогою наднаціональних цінностей. Репрезентуючи інтереси релігійної громади на міжнародному рівні, церкви посіли вагомий роль у політичному житті Європейського Союзу.

Ключові слова: релігія, Європейський союз, державно-церковні відносини, права людини, соціальне партнерство.

Інтеграція європейського співтовариства та створення спільного міжнародного законодавства, яке б

забезпечило б право на свободу совісті і віросповідання, традиційно йшла у єдності зі збереженням історично сформованих моделей церковно-державних відносин. Забезпечуючи права та свободи окремої особистості, як альфи й омеги європейського інтелектуального, правового і соціального дискурсу, європейські громадськість та політикум, зазвичай намагалися дистанціюватися від національних традицій церковного життя та релігійних проблем кожної країни. Ця особливість досить повно проявилася в діяльності Європейського Союзу, що виник у підсумку усвідомлення європейською спільнотою необхідності формування широкого інтеграційного процесу. Цю інтенцію європейської спільноти чітко засвідчує Договір про утворення Європейського Союзу (Маастрихт, 7 лютого 1992 р.). Зокрема, як свідчить стаття 3, п.3, Європейський союз «бореться з соціальною маргіналізацією і з дискримінацією, сприяє соціальній справедливості і соціальному захисту... сприяє економічному, соціальному і територіальному згуртуванню і солідарності держав-членів... шанує багатство свого культурного і мовного різноманіття та піклується про збереження і розвиток європейської культурної спадщини» [3]. Від часу підписання Договору про утворення Європейського Союзу інтеграційний процес включає вже не тільки економічну інтеграцію, а й об'єднання культурних і соціальних компонентів життя суспільства. Розширення сфери інтеграційного процесу не могло оминути церковно-державних відносин.

Метою нашого дослідження є аналіз ролі церкви у євроінтеграційному процесі сьогодні та у подальшій перспективі.

Усвідомлення непересічного значення релігійного чинника у процесі формування базових європейських цінностей, йшло у єдності з усвідомлення того важливого значення, яке відіграло християнство у житті європейських народів. Можливо саме тому, незважаючи на різноманіття історично сформованих моделей церковно-державних відносин, неоднозначну роль різних християнських конфесій у процесі державотворення та загальну інтенцію європейського суспільства на розмежування держави та церкви, остання продовжувала відігравати важливу роль не тільки в приватному чи державному, а й міжнародному житті європейської спільноти.

Найбільш показовим свідченням інтенції європейського суспільства на збереження релігійності європейського населення та формування нової моделі взаємодії між державою та церквою може бути правовий статус та міжнародна діяльність Святого Престолу (Римо-Католицької церкви). Сучасні форми цієї діяльності стали результатом угоди, підписаної Святим Престолом та Італійською державою у 1929 р., що ознаменувало появу міста-держави Ватикан. Тепер Католицька церква вже не тільки сама розглядає себе як первинний правовий інститут, але набуває особливо статусу у правовому вимірі та на законних підставах стає суб'єктом міжнародної політики у статусі Святого престолу та держави Ватикан. Відношення між цими двома суб'єктами, зауважує Ф. Брільо, права широко і детально обговорювалося і отримало авторитетну визначення «єдиного в своєму роді органічного союзу», де «державо-апарат, позбавлена елементів спільноти» набула не менш авторитетного статусу, ніж Святий престол [1, с. 115].

Зауважимо, що католицизм сьогодні є єдиною релігією, яка від першої особи провадить міжнародну політику та регулює проблеми релігійного права через договори і угоди (конкордати) за допомогою традиційних дипломатичних відносин (дипломатичні відносини з близько ста тридцятьма країнами). Крім того, Ватикан в різних якостях представлений у всіх основних міжнародних організаціях і в більш, ніж ста міжнародних неурядових організаціях. Що стосується власне європейських інститутів, то слід нагадати, що з 1974 року Святий престол має постійного представника при ОБСЄ і постійного спостерігача в Раді Європи, де також окремо представлений в Раді з культурного співробітництва і в Постійній конференції міністрів освіти. Вказана діяльність та представництва Святого Престолу відкривають йому можливість не тільки впливати на вирішення проблем пов'язаних з релігією, а й апелювати до європейського співтовариства заради формування пріоритетної для Ватикану моделі церковно-державних відносин, а також з метою максимального забезпечення права на свободу совісті та реалізації свободи віросповідання вірян тощо [4].

Деяко привілейоване положення Римо-католицької церкви в різних міжнародних організаціях, на наш погляд, зумовлене не тільки тим, що вона отримала статус суб'єкта міжнародного права, але передусім тим, що за оцінками соціологів 55,4% населення Євросоюзу вважають себе католиками, без уваги на дотримання/недотримання ними відповідної релігійної практики. Водночас нерелігійними та тими, що не належать до жодної з провідних (католицизм, протестантизм, іудаїзм, іслам тощо) конфесій, за даними наведеними Г. Робберсом, належить 18,25% населення Європейського союзу [7, с. 702]. Іншими словами, є всі підстави гіпотетично припускати, що визнання католицької церкви суб'єктом міжнародної діяльності пов'язане не тільки з її правовим статусом, але лояльністю до неї більшої частини європейського населення.

Констатуючи пріоритет католицизму у міжнародному, національному та приватному житті європейської спільноти, відразу ж впадає у вічі та байдужість до релігійному фактору розвитку, яку проявляла європейська спільнота в процесі усього інтеграційного процесу. Адже, як відомо, релігійні питання зазвичай поставали тільки міжнародних документах, які стосувалися радше кооперації громадськості навколо проблем, які могли б забезпечити засадничі права особистості у всьому світі. Водночас, як слушно зазначає Г. Робберс, євроінтеграційний процес стосувався переважно економічної та мілітаризму, спрямованого на забезпечення миру [7, с. 706]. Що стосується соціальної, культурної та релігійної сфер життя європейського суспільства, то вони залишалися компетенцією національного законодавства. У підсумку сучасна палітра Євросоюзу включає в себе відмінні моделі церковно-державних відносин.

Варто зауважити, що включення релігійної проблематики в контекст інтегративного процесу, великою мірою, зумовлювалося зміною в самому релігійному світогляді. Показовим прикладом у даному контексті може слугувати II Ватиканський собор (1962–1965 рр.), на якому було прийнято ряд рішень, вкрай важливих для забезпечення можливості повноцінного

євроінтеграційного процесу. Зокрема, важливе значення в даному контексті має Декларація про відношення церкви до нехристиянських релігій, в якій собор постановив: «Католицька Церква не відкидає нічого з того, що істинне та святе в цих релігіях. Вона з щирою повагою розглядає той образ дії і життя, ті приписи і вчення, які... доносять промінь Істини, просвіщати всіх людей. Однак вона сповіщає і зобов'язана невинно сповідувати Христа... Отже, вона закликає своїх дітей, щоб в бесіді і співпраці з послідовниками інших релігій вони, свідчили про віру і християнське життя, в той же час визнавали, зберігали й підтримували у них ті духовні й моральні блага, а також соціально-культурні цінності» [4, с. 278–279]. Декларація, прийнята на II Ватиканському соборі стала важливим кроком не тільки для інституалізованого міжконфесійного спілкування, а й відкривала можливість більш толерантного ставлення представників церков на рівні буденного життя. Позаяк, її прийняття знаменувало початок впровадження та практичної реалізації тих ідей та програмних гасел, які проголосили представники французького Просвітництва й, які, на їх погляд, мали сприяти встановленню миру. Від енцикліки папи Івана XXIII (1960 рік) цим ідеям було надано релігійного тлумачення і богословської легітимізації [5, с. 174–175].

Не менше значення серед рішень II Ватиканського собору, посіла й Декларація про релігійну свободу, яка постає закономірним результатом богословського усвідомлення людської гідності [4, с. 336]. II Ватиканський собор, утверджуючи право кожної людини на свободу совісті і віросповідання, ставив у центр власної уваги передусім ті духовні блага, які відкрило західному світу християнство. Затверджене Декларацією II Ватиканського собору право на свободу совісті, у католицизмі йшло з євангельською вимогою «Тож ідіть, і навчіть всі народи, християчи їх в Ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, навчаючи їх зберігати все те, що Я вам заповів. І ото, Я перебуватиму з вами повсякденно аж до кінця віку!» (Мт. 28:19, 20). Іншими словами, визнання права на свободу совісті і терпимість до іновірців йшла у єдності з вимогою активного місіонерства, яке має сприяти розширенню християнської спільноти.

Звісно інтенція католицької церкви на визнання засадничих прав людини, з високим рівнем терпимості до іновірців, мала непересічне значення формування культури для більш толерантного ставлення представників різних конфесій один до одного. Водночас, Святий Престол та католицька церква загалом, залишаючись панівною конфесією західноєвропейського світу, не були голові визнати необхідність формування надконфесійної християнської спільноти, яка б відстоювала права релігії на міжнародному та релігійному рівні. Це яскраво засвідчує Всесвітня Рада церков, яка об'єднує протестантські та православні церкви. Натомість римо-католицька церква не стала членом цієї організації, обмежившись тільки представництвом.

Будучи організованою відразу після Другої світової війни, Всесвітня Рада церков намагалася запропонувати вирішення тих проблем, які протягом ХХ ст. були невід'ємною частиною міжнародного дискурсу. Зокрема, ще на Першій Асамблеї (Амстердам, 1948 р.), Всесвітня Рада церков намагалася сформувати прийнятні для свідомості сучасної людини демократичні переконання,

серед яких одне з центральних місць посідає право кожної людини на вибір віри і переконань, право змінювати їх, право на свободу думки, совісті й релігії, свободу їх вираження публічним або приватним чином, що є необхідною умовою прояву внутрішньої свободи [6, с. 192–193]. Ще більш виразно гуманістичний потенціал та визнання засадничих прав і свобод людини Всесвітньою Радою церков проявиться згодом. Зокрема, в одному із прийнятих на засіданні Центрального Комітету ВРЦ в Нью-Делі в 1961 році документів стверджується: «Бог не примушує людину відповідати на Його любов, і одкровення Боже у Христі не нав'язується людині примусово. Він закликає людину з готовністю і послухом відгукнутися Йому вірою, відповіді вільним і упевненим «так»... Ця абсолютно вільна згода порушується і знищується у випадку примусу людини. Людський примус заперечує повагу до кожної окремої людської особистості... Свобода дана Христом сама по собі є засудженням будь-яких спроб нав'язати людині релігійну віру або купити її вірність, і для християн це свобода є підставою для релігійної свободи» [6, с. 192]. Іншими словами, в документі, що був сформований під впливом ряду важливих міжнародних декларацій, пактів, хартій тощо, обґрунтовується вже не тільки право на віру, а й право на невіру.

Консолідована діяльність християнської церкви на європейському соціокультурному та політичному просторі відіграла чималу роль в усвідомленні необхідності формування широкого інтеграційного процесу, який включить у себе й релігійну інтеграцію. Позірна байдужість європейської спільноти до вирішення на міжнародному рівні релігійного питання ймовірно зумовлена своєрідністю об'єднання Європи, яке довгий час стосувалося тільки економічних галузей. Однак з самого початку виникнення Європейського Союзу ситуація, як вже було показано, докорінно змінюється – інтеграція відтепер поширюється на всі соціокультурні процеси. Вказану тенденцію чітко засвідчує не тільки вже загаданий нами договір про створення Євросоюзу, а й проект Договору про запровадження Конституції для Європи (2003 р.), де знову ж таки зустрічається твердження про те, що європейські цінності – рівність людей, свобода, шанування розуму, – постали у підсумку культурного, релігійного та гуманістичного надбання Європи. Водночас, як свідчить Прембула цього Договору, об'єднання європейських країн не має на меті уніфікувати культурну та релігійну її різноманітність, а повинно сформувати докорінно новий соціокультурний простір, де шануватимуться права кожної людини та усвідомлюватиметься спільна відповідальність за долю людства та Землі [2]. Створення спільного соціокультурного простору має на меті забезпечити базові права людини та соціальний добробут, водночас зберігши культурну різноманітність, що чітко засвідчує стаття 3: «Союз шанує своє багате культурне та мовне розмаїття й забезпечує захист і даліше збагачування культурної спадщини Європи» [Там само] та стаття 5: «Союз шанує національну ідентичність держав-членів» [Там само]. Розглядаючи вказану інтенцію крізь призму церковно-державних відносин, акценти видаються цілком очевидними. Покраєна в період Реформації релігійна палітра Європи, утвердившись крізь призму національному принципу й надалі зберігатиметься

в межах національних держав. Іншими словами, незважаючи на всі інтеграційні процеси, проблеми пов'язані з церковно-державними відносинами залишатимуться переважно в компетенції державної влади, і, як свідчить Проект Договору про запровадження Конституції для Європи, виходитимуть за її межі тільки у випадках грубого порушення прав людини. Така інтенція зумовлена загальним визнанням тих прав, що «їх гарантує Європейська конвенція про захист прав людини та засадничих свобод» [Там само]. Ця конвенція, доволі чітко сформулювала бачення Європейського Союзу церковно-державних відносин: «Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії. Це право включає свободу змінювати свою релігійну або переконання, а так само свободу сповідувати свою релігійну або дотримуватися переконань як індивідуально, так і спільно з іншими, публічним або приватним чином, в богослужінні, віровченні і дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів. Право на відмову від військової служби з релігійно-етичних мотивами визнається відповідно до національного законодавством, що регламентує його здійснення» [8]. Утвердження церковно-державних відносин в національній юрисдикції відкривало можливість європейській спільноті уникнути односторонньої асиміляції церковного права та зберегти ту культурну різноманітність, якої так пишався цей геополітичний простір. Крім того, Європейський Союз надзвичайно уважно ставився до потреб віруючих. Так, за свідченням Г. Робберса, ці проблеми розробляються у Статуті службовців та в рамках Директиви про телебачення. Відповідно до останньої, передача релігійних богослужінь або програм тривалістю менше 30 хвилин не повинна перериватися рекламними роликami, а телевізійна реклама не повинна ображати релігійні почуття. Поряд з іншим у Директиві мова йде про рівноправне ставлення в питаннях найму та роботи [7, с. 707].

В цілому, правові норми ЄС закріплюють наявний тривалий час релігійний нейтралітет Євросоюзу щодо питань релігії та церкви. На наш погляд, така позиція зумовлена тією різноманітністю церковно-державних відносин, що спостерігається у тих країнах, що стали членами Євросоюзу. У підсумку цього, він дистанціюється від вирішення релігійного питання й закріплює за національним законодавством регулювання церковної політики. Іншими словами, вказане положення визнає правомочність держав-членів в області релігії, а міжнародна спільнота визнає компетенцію та закони держав-членів. Ця інтенція значно спрощувалася тривалим міжнародним співробітництвом щодо забезпечення основних прав і свобод людини.

Зважаючи на те, що статус церков залишається внутрішньою компетенцією держав-членів Євросоюзу, він веде вільний діалог з усіма його організаціями, церквами та релігійними організаціями. Такий діалог вибудовується на підставі толерантності та поваги до релігійної ідентичності. Водночас не варто забувати й того, що всі Договори Євросоюзу визнають непересічну роль релігії в процесі формування європейських цінностей. Це дає підстави припускати, що пріоритетне значення в діалозі представників Євросоюзу та релігійних організацій належить якщо не католицькій церкві, то все ж християнству загалом. Позаяк саме

в процесі його еволюції відкрилася можливість для широкого міжнародного та міжконфесійного діалогу та інтеграційного процесу, водночас представники ЄС неодноразово наголошували на тому, що враховують значення, яке мали юдаїзм та іслам для розвитку європейського соціокультурного простору.

Загалом Євросоюз, намагаючись зайняти нейтралітет у відношенні до церков та релігійних організацій, відзначається високим рівнем секуляризації, а тому спрямований не стільки на утвердження якогось одного типу церковно-державних відносин, як на розбудову системи відносин з різними організаціями громадянського суспільства. Діалог з церквами, релігійними і філософськими спільнотами, зауважує Г. Робберс, заснований на принципах, схожих з принципами діалогу з організаціями громадянського суспільства [7, с. 712]. Церкви і релігійні спільноти не мають піддаватися дискримінації чи обмеженням, позаяк вони є такою ж невід'ємною частиною громадянського суспільства, як спільноти та спілки засновані на цивільних секулярних началах. Ця інтенція у діяльності ЄС, хоч і має на меті вирішення суто правових аспектів функціонування громадянського суспільства, все ж відіграє важливе значення в процесі розвитку церковних організацій.

Таким чином, по-перше, норми міжнародного права у своїй сукупності розглядають проблеми свободи совісті як право особи на свободу прояву своїх переконань в суспільстві. В даному випадку ми не беремо до уваги традиційні абстрактні гасла про свободу ідей, свободу думки, оскільки на особистісному рівні вони цілком можуть бути вільними. По-друге, сучасні держави світу в реалізації гарантій свободи совісті зустрічаються з численними проблемами, які свідчать про те, що внутрішньодержавна практика, поки що не відповідає декларованим законам, що зжиті проблеми міжконфесійних конфліктів, поділу людей за релігійною ознакою. Живучими виявилися традиції пріоритетного ставлення держави до однієї з конфесій. З великою пересторогою сприймається на міжнародному рівні, і особливо на державному рівні, діяльність організацій вільнодумних і атеїстів. У зв'язку з цим, важливо, на наш погляд, розглянути більш детально взаємини держав Європи з релігійними організаціями, виявивши щось спільне і особливе, що характерно для державно-церковних відносин провідних західноєвропейських країн і що враховує і міжнародні правові норми і історію, культуру, традиції, звичаї і релігію народів у розвитку цих відносин.

Список використаних джерел

1. Брольо Ф. М., Мирабелли Ч., Онида Ф. Религии и юридические системы. Введение в сравнительное церковное право / Ф. М. Брольо, Ч. Мирабелли, Ф. Онида; Пер. с ит. – М.: Библиейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2008. – 437 с.
2. Договір про запровадження Конституції для Європи (проект) (2003/C169/01) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_647?test=XNLMf5x.Jg76FwZi8497wwHI4xss80msh8le6
3. Договор о Европейском Союзе (Маастрихт, 7 февраля 1992 года) (текст с изменениями и дополнениями от 13 декабря 2007 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_029
4. Документы II Ватиканского собора. – Paoline, 2004. – 710 с.
5. Лобье П. Три града. Социальное учение христианства / Пер. с франц. Л. Торчинского. – СПб.: «Алетейя», 2001. – 412 с.

6. Православие и экуменизм: Документы и материалы 1902–1998. – М.: МФТИ, 1999. – 394 с.

7. Робберс Г. Государство и церковь в Европейском Союзе) / Г. Робберс // Робберс Г. (сост.) Государства и религии в Европейском Союзе. – М.: Институт Европы РАН, 2009. – С.701–717.

8. Хартия основных прав Европейского Союза. Торжественная прокламация (Ницца, 7 декабря 2000 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_524

References

1. Brol'о F. M., Mirabelli Ch., Onida F. Religii i juridicheskiye sistemy. Vvedeniye v sravnitel'noye tserkovnoye pravo / F. M. Brol'о, Ch. Mirabelli, F. Onida. – М.: Bibleysko-bogoslovskiy institut sv. apostola Andrey, 2008. – 437 s.
2. Dogovor pro zaprovadzhennya Konstytucii' dlja Jevropy (proekt) (2003/C169/01) [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_647?test=XNLMf5x.Jg76FwZi8497wwHI4xss80msh8le6
3. Dogovor o Yevropeyskom Soyuze (Maastrikht, 7 fevralya 1992 goda) (tekst s izmeneniyami i dopolneniyami ot 13 dekabrya 2007 goda) [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_029
4. Dokumenty II Vatikanskogo sobora. – Paoline, 2004. – 710 s.
5. Lob'ye P. Tri grada. Sotsial'noye ucheniye khristianstva / Per. s frants. L. Torchinskogo. – SPb.: «Aleteyya», 2001. – 412 s.
6. Pravoslaviye i ekumenizm: Dokumenty i materialy 1902–1998. – М.: МФТИ, 1999. – 394 s.
7. Robbers G. Gosudarstvo i tserkov' v Yevropeyskom Soyuze) / G. Robbers // Robbers G. (sost.) Gosudarstva i religii v Yevropeyskom Soyuze. – М.: Institut Yevropy RAN, 2009. – С.701–717.
8. Khartiya osnovnykh prav Yevropeyskogo Soyuz. Torzhestvennaya proklamatsiya (Nitsta, 7 dekabrya 2000 goda) [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_524

Melekhova O. S., competitor of the Department of Cultural Studies of the National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), 2609melekhova@ukr.net

The church and process of European integration

The formation of the European Union was a new milestone in the development of the European integration process, as the result of a social contract formed an over-state formation, with functions similar to those that at one time ensured the national state. The emergence of a new political and socio-cultural space has led to a new stage in the development of church-state relations, since the church, which appeared as supranational and supra-state education, came into seemingly equivalent to their supranational and supra-state discourse. As a result of this, the preservation of the separation model of church-interstate relations was closely linked to a distinct social partnership on the international scene, since in this context the church could become a representative of interests that went beyond the boundaries of the state, since religious identities united people with supranational values. By representing the interests of the religious community at the international level, churches have played a prominent role in the political life of the European Union.

Keywords: religion, European Union, state-church relations, human rights, social partnership.

* * *

УДК 329+274(477)

Мазур Г.І,

аспірант відділу гуманітарної безпеки,
Національний Інститут стратегічних досліджень
(Україна, Київ), gileya.org.ua@gmail.com

ІДЕОЛОГІЯ ЄВРАЗІЙСТВА В УКРАЇНСЬКОМУ ПРОТЕСТАНТИЗМІ

Якщо західні протестанти і неопротестанти, проповідуючи про «вселенське християнське братство», в такий спосіб є носіями постмодерної глобальної

¹ Науковий керівник: провідний науковий співробітник Національного Інституту стратегічних досліджень, Заслужений діяч науки і техніки України, кандидат філософських наук, доцент Здіорук Сергій Іванович.